

Bardejovský katechizmus z roku 1581

MILAN ŽITNÝ

Ústav svetovej literatúry, Bratislava, Trnavská univerzita, Trnava

ABSTRAKT

Bardejovský *Malý katechizmus* je prekladom Lutherovho diela *Der kleine Katechismus* z roku 1529. Ide o najstaršiu slovenskú knihu, roku 1581 ju vydal David Guttgesell v Bardejove. Preto nesie pomenovanie „bardejovský“. Dielo bolo opätovne skúmané z teologického aspektu, translátologický prístup doteraz chýbal. Predložená štúdia je prvým pokusom o osvetlenie možného nemeckého prameňa slovenského prekladu, ako aj statusu prekladateľa v kontexte slovensko-nemeckých medziliterárnych vzťahov v 16. storočí. Pozornosť sa zameriava na textovú štruktúru nemeckého originálu, štýlové segmenty a vybrané prekladateľské riešenia. Súčasťou výskumného záberu je problematika prekladu do blízkeho cieľového jazyka – slovakizovanej češtiny. Štúdia konštatuje vysokú úroveň prekladateľskej práce, poukazuje na zručnosť a kompetentnosť prekladateľa, jeho schopnosť zachovať živý jazyk, plastickú obraznosť pôvodiny, ako aj emocionalizáciu obsahu, nesenú úsilím o ľudovosť a zároveň sakrálnu dôstojnosť.

Bardejovský *Malý katechizmus* je prekladom diela *Der kleine Katechismus* Martina Luthera. Ide o najstaršiu slovenskú knihu, ktorú roku 1581 ako jediné slovenské vydanie medzi mnohými latinskými, nemeckými a niekoľkými maďarskými vytlačil významný tlačiar David Guttgesell v Bardejove. Preto nesie pomenovanie „bardejovský“. Prekladateľ diela nie je známy, podľa tradície to mohol byť Severinus Sculteti alias Škultéty (1550–1600). Pri citátoch z *Biblie* sa preklad opiera o texty z Melantrichovej českej *Biblie*, ktorá zachováva českú tradíciu biblických prekladov od 14. a 15. storočia.

V kolektívnej monografii *Bardejovský katechizmus z roku 1581. Najstaršia slovenská kniha* (Martin 2013) som sa ako spoluautor zameril na niektoré aspekty slovenského prekladu Lutherovho *Malého katechizmu* z roku 1581 (ďalej BK 1581). Okrem mňa sa problematike prekladu venoval Lubomír Ďurovič vo filologickej štúdii *Text Bardejovského katechizmu* (Ďurovič, 2013, s. 103–128), zatiaľ čo state iných autorov osvetľujú skôr historické, kultúrne a teologické aspekty Bardejovského katechizmu.

Môj príspevok v uvedenej kolektívnej monografii bol prvým pokusom priblížiť sa otázke prekladu nemeckého *Malého katechizmu*. K tejto problematike sa po roku vra-

* Tento text vznikol v rámci grantu VEGA 2/0169/11 *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*.

ciam, keď som preštudoval viaceré nemecké pramenné materiály, ktoré som predtým nemal k dispozícii. Ide najmä o textové varianty Lutherovho diela *Der kleine Katechismus* z rokov 1529 až 1577, ale aj varianty v dolnej nemčine a latinčine, tak ako ich obsahuje zväzok 30 I. monumentálnych zobrazených spisov Martina Luthera *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe* (Weimar 1910), ktorého súčasťou sú obsahové komentáre. Mohol som sa pritom oprieť aj o niektoré novšie štúdie a monografie nemeckej proveniencie a usiloval som sa prehĺbiť svoj pohľad na doteraz málo pertraktované výskumné aspekty.

Je zrejmé, že pri translatickom prístupe vystupujú do popredia iné aspekty ako pri vyhranene filologickej či religionistickej prístupe. Ide mi v prvom rade o osvetlenie posunov v rovine významu a štýlu, pričom v popredí budú otázky príčin či motivácie zistených posunov v cieľovom jazyku.

Už z letného porovnania nemeckej pôvodiny so slovenským prekladom z roku 1581 vyplýva prvé základné zistenie, že v preklade z roku 1581 nachádzame pomerne málo posunov vyplývajúcich z chybného čítania či nesprávneho pochopenia pôvodiny. Tento fakt svedčí o dôkladnej jazykovej príprave prekladateľa, o jeho intenzívnom poznaní lexiky i štýlu nemeckej teologickej spisby 16. storočia. Kameňom úrazu dosť často býva nesprávne interpretovanie významu pôvodiny, zapríčinené neznalosťou nemeckého jazyka, reálií alebo nepozorným čítaním. Posuny v preklade BK 1581 vyplývajú väčšinou z vedomých zásahov a rozhodnutí motivovaných teologicky, didakticky či štylisticky, so zreteľom na príjemcu.

Príjemcom *Malého katechizmu* v 16. storočí boli v Nemecku najmä prostí ľudia, jednoduchí veriaci, tak ako to v texte priebežne formuloval sám Martin Luther dôrazom na adresáta. Hoci v nadpise predhovoru Martin Luther svoje dielo *Enchiridion. Der Kleine Catechismus* venuje *Allen trewen fromen Pfarherrn und Predigern* (doslova: Všetkým verným zbožným farárom a kazateľom), čo BK 1581 prekladá ako *Wsem pobožným ffararum a kazatelum*, celým textom sa vinie akcent na hlavného príjemcu, čiže *einfaütiges Volk* (prostý ľud), potreba osloviť široké vrstvy príjemcov, vrátane detí a mládeže. Ako vyplýva z viacerých sekundárnych prameňov, niektoré nemecké vydania *Malého katechizmu* slúžili neraz ako prvý šlabikár – v úvodnej časti boli preto vybavené nemeckou abecedou.

VÝCHODISKOVÝ TEXT

Úvodom niekoľko poznámok k pôvodine. Text Lutherovho diela *Der kleine Catechismus* vyšiel po prvý raz roku 1529, pričom od roku 1531 vychádzal aj pod rozšíreným titulom *Enchiridion. Der kleine Catechismus*. Knižka sa rýchlo ujala v procese reformácie v Nemecku a susedných krajinách. Šírla sa hneď od počiatku v dvoch jazykových variantoch – v hornej i dolnej nemčine, k nim navyše pristupovali preklady do latinčiny. Luther, ktorý vyrastal v Eislebene, teda na hranici hornonemeckého a dolnonemeckého jazyka, mal blízky vzťah k obom jazykovým variantom nemčiny. Prekladom *Biblie* poskytol niekoľko rokov predtým nástroj na kodifikáciu tzv. *Gemeindeutsch*, teda konštituoval nemecký jazyk zrozumiteľný väčšine domácich príjemcov.

Jeho pokus o kodifikáciu nemčiny sa stretol s priaznivým prijatím. V priebehu iba

niekoľkých desaťročí, približne do roku 1560, však táto podoba nemčiny podliehala hláskoslovným, morfológickým i pravopisným modifikáciám, vyvolaným potrebou rýchlejšieho prenikania do väčšiny území obývaných Nemcami. Šlo o územia od Severného a Baltického mora po Bavorsko a Rakúsko, ako aj Južné Tirolsko, a od Belgicka až po Sliezske a Východné Prusko, ktoré je dnes súčasťou Poľska, Litvy a ruskej enklávy okolo mesta Kaliningrad (bývalý Königsberg).

Historicko-kritické vydanie Lutherovho diela prináša vo zväzku 30 I. v dvoch stĺpcoch paralelne hornonemecký a dolnonemecký variant *Malého katechizmu*. Dolnonemeckú verziu na niektorých miestach prerušuje latinský variant/preklad (Luther, 1910, s. 243–345). Z aspektu sociolingvistikého šlo o zámer zasiahnuť textom *Malého katechizmu* čo najširší okruh prijemcov z radov prívržencov reformácie. Tento cieľ sa reformácii vydaril – jej iniciatívy čoskoro zasiahli veľké oblasti nemeckého územia. Hranicu medzi hornonemeckými a dolnonemeckými dialektmi tvorí dodnes tzv. benrathská línia. Ide približne o spojnicu medzi mestami Benrath (pri Kolíne nad Rýnom) a Frankfurt nad Odrou východne od Berlína. Pritom až do 16. storočia benrathská línia viedla južnejšie ako dnes, takže aj mestá ako Wittenberg a Halle, teda centrá nemeckej reformácie, patrili do oblasti dolnonemeckých nárečí.

Z komentárov v historicko-kritickom vydaní jasne nevyplýva, kto bol autorom (prekladateľom) dolnonemeckého variantu *Malého katechizmu*. Pri filologickej erudovanosti Martina Luthera možno vychádzať z predpokladu, že sám tým či oným spôsobom participoval na vzniku dolnonemeckého variantu a mohol mať podiel i na redakcii prekladov do latinčiny.

Dostávam sa k podobe východiskového textu pôvodiny, z ktorého mohol vychádzať slovenský prekladateľ *Malého katechizmu* koncom sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov 16. storočia, keď sa rozhodol preložiť Lutherovu pôvodinu. Jestvujú názory, podľa ktorých *Malý katechizmus* fungoval na východnom Slovensku v preklade už od štyridsiatych rokov 16. storočia. Je možná hypotéza, že potreby vznikajúcich protestantských zborov si vyžadovali pohotový preklad niektorých častí Lutherovho *Malého katechizmu*, takže do roku 1581 si možno predstaviť existenciu niekoľkých pokusov o (čiastkový) preklad (por. Kovačka, 2013, s. 175–176). Na druhej strane svedčí vysoká úroveň BK 1581 a kompaktnosť textu v cieľovom jazyku o tom, že preklad bol dielom jedného prekladateľa, ktorý dôkladne a detailne poznal text originálu. To však nevyklučuje, že prekladateľ poznal aj predchádzajúce (fragmentárne) pokusy o preklad, ba že ich sčasti zakomponoval do svojho textu. Isté indície pre takéto procesy jestvujú – v neposlednom rade rozkolísanosť na hláskoslovnej, morfológickej úrovni v cieľovom jazyku.

Pokiaľ ide o názory, že BK 1581 niečo vynecháva z Lutherovho originálu, resp. že niečo pridáva, treba konštatovať, že ide o minimálne zásahy, v rozsahu jedného – dvoch riadkov, ako je to v kapitole o svedení. Ak pripustím možnosť, že v Nemecku cirkulovali paralelne rozličné edície *Malého katechizmu*, ktoré sám Luther priebežne upravoval, prvoradou úlohou bude zistiť, z ktorej nemeckej predlohy slovenský prekladateľ prekladal. Je veľmi málo pravdepodobné, že by sa prekladateľ BK 1581 opieral o prvé wittenberské vydania z rokov 1529, resp. 1531, ako tvrdí Ľubomír Ďurovič (Ďurovič, 2013, s. 103).

Najskôr niekoľko slov o statuse prekladateľa v osemdesiatych rokoch 16. storočia. Je príznačné, že jeho meno sa v BK 1581 neuvádza (pri ďalšom slovenskom vydaní *Malého katechizmu* z roku 1612 je už informácia, že ho preložili traja superintendenti). Nie je celkom zbytočné uvažovať o príčinách. Mohlo ísť o úzus vydavateľa, o skromnosť, ktorá prekladateľovi nedovoľovala vystúpiť na verejnosť, alebo o obavy, že prekladateľa postihnú sankcie, prípadne kritika.

Časový posun medzi prvými vydaniai originálu a slovenským prekladom z roku 1581 súvisí podľa mňa jednak s postupným etablovaním sa reformácie na území dnešného Slovenska, jednak s faktom, že musel uplynúť istý čas, kým sa generácia mladých slovenských teológov po návrate zo štúdií vo Wittembergu začala venovať aktívnemu sprostredkúvaniu ideí nemeckej reformácie. Súčasťou tohto sprostredkovania boli preklady základných Lutherových teologických diel, liturgických príručiek, ako aj duchovných piesní. Ak si uvedomíme fakt, že *Cithara sanctorum*, obsahujúca okrem iných preklady Lutherových duchovných piesní, vyšla roku 1636, čiže vyše polstoročia po *Malom katechizme*, nejaví sa nám rok 1581, rok knižného vydania *Malého katechizmu*, až taký neskorý dátum. Na druhej strane porovnanie roku 1581 s dátumom vzniku prekladu v severských krajinách, ktoré tiež zasiahla vlna intenzívnej reformácie, ukazuje, že slovenský preklad vyšiel časovo približne paralelne s prekladmi do dánčiny (1537), nórčiny (1541), islandčiny (1562), švédčiny (1572), fínčiny (1574) (Luther, 1910, zv. 30 I., s. 782 n.).

OTÁZKA PRAMEŇA SLOVENSKEHO PREKLADU

Možným prameňom slovenského prekladu akiste nebolo niektoré z vydaní v dolnonemeckom jazyku – tento jazyk bol pre väčšinu Slovákov predsa len dosť vzdialený. Predlohu slovenského prekladu treba hľadať v jednom z početných vydaní v hornonemeckom jazyku, a to tým skôr, že aj v jazykovo zmiešaných oblastiach Horného Uhorska sa používal práve tento variant. Spolunaživaníu a jazykovým vzťahom Slovákov a Nemcov v historickej perspektíve niekoľkých storočí sa venuje rad prác nemeckých a slovenských vedcov. Takýto výskum sa opiera o zachovaný bohatý písomný materiál, o mestské knihy, mestské účty, ktoré vydávajú dokumentárne svedectvo o tomto spolunaživaní: „Spolunaživanie Slovákov a Nemcov v Banskej Bystrici sa odráža v jazyku jedných aj druhých, v slovenčine aj nemčine“ (Doruľa, 2008, s. 7–8).

Zdôrazňujem, že Lutherom upravená podoba nemčiny sa rýchlo vyvíjala smerom k zjednodušeniu pravopisu, k zjednoteniu po morfolologickej a lexikálnej stránke a pod. Je známe, že podiel na modifikovaní nielen typografickej podoby nemčiny mali renomovaní tlačiari v Augsburgu, Norimbergu, Lipsku a inde. Ak Lutherov preklad *Biblie* ešte v 16. storočí dosiahol vyše 100 000 výtlačkov, možno formulovať domnienku, že v rovnako vysokom náklade, ba vyššom, vyšiel v Nemecku v 16. storočí aj Lutherov *Malý katechizmus*, a to v rozmanitých vydaniach, ako produkt tlačiarní vo Wittembergu, Lipsku, Norimbergu, Mníchove, Augsburgu a inde.

Zámerom tejto state nie je podrobne analyzovať uvedené zmeny pravopisného úzu na materiáli vydaní po roku 1529/1531 do konca 16. storočia. Už letmé porovnanie verzie z historicko-kritického vydania s neskoršími nemeckými vydaniai uka-

zuje, že Lutherov text prešiel vývojom smerom k zjednodušeniu pravopisu a k zjednocovaniu morfológických a lexikálnych prvkov. To všetko sa dialo aj po Lutherovej smrti v intenciách tézy, že pri písaní a preklade „treba ľudu hľadiť na ústa“, ako znie okridlená téza z Lutherovho *Otvoreného listu o prekladaní* (Ein Sendbrief vom Dolmetzschen) z roku 1530.

Po preskúmaní viacerých nemeckých vydání *Malého katechizmu* z obdobia 1529 až 1580 som dospel k názoru, že prameňom slovenského prekladu nebolo vydanie z roku 1529, resp. 1531. Treba konštatovať, že po roku 1531 vychádzali vo viacerých nemeckých centrách reformácie v rýchлом slede nové vydania *Malého katechizmu*, ktoré vykazovali menšie či väčšie úpravy.

Ako príklad možného prameňa slovenského prekladu uvediem sériu tzv. norimberských vydání. Tie vychádzali od roku 1558 pod titulom *Enchiridion. Der kleine Catechismus für die gemeine Pfarherr und Prediger*. Exemplár, dostupný na webe, o ktorý sa opieram, vyšiel roku 1558. Podtitul znie: *Nach dem Alten Exemplar Doctoris Martini Lutheri von newen übersehen und zu gemeinem gebrauch der Nürmburgischen Kirchen und Schulen gedruckt bey M. Joachim Heller zu Nürmburg. MDLVIII.*

V podtitule obsiahnutá informácia potvrdzuje môj predpoklad, že pôvodné Lutherove texty – v tomto prípade *Malý katechizmus* – boli aj po jeho smrti po jazykovej stránke revidované (übersehen), podrobované redakčným a jazykovým úpravám. Dodám, že tie podľa všetkého v nijakom prípade nezasahovali do ideovej osnovy Martina Luthera. Druhá informácia, podľa ktorej je publikácia určená na všeobecné používanie v norimberských kostoloch a školách, svedčí o tom, že šlo o vydanie všeobecne dostupné a rozšírené, zároveň však svojim obsahom dostatočne verifikované v zmysle protestantskej vierouky.

Medzi rokmi 1558 až 1590 vyšlo v Norimbergu 21 rozličných vydání *Malého katechizmu*. Doplním, že v komentári k Lutherovým spisom sa pri Norimbergu uvádzajú preklady vydané M. Joachimom Hellerom, iné vyšli v iných vydavateľstvách (Luther, 1910, s. 746–755).

Predpoklad, že slovenský preklad *Malého katechizmu* vychádzal z uvedeného norimberského vydania, prípadne z jednej z norimberských reedícií, opieram o dva fakty. Po prvé, rozsah a obsah slovenského prekladu je od prvej strany až po stranu 46 totožný, s výnimkou chýbajúcich listov na strane 33 a 34 BK 1581, ako aj chýbajúceho záveru. Ako vieme, tento fakt je daný nie chybou či opomenutím prekladateľa, ale spôsobom knihárskeho spracovania.

Po druhé, porovnanie norimberského vydania z roku 1558 a slovenského prekladu z roku 1581 ukazuje, že i po stránke typografického spracovania v Guttgesellovej tlačiarňi ide o výraznú podobnosť až zhodu, najmä čo sa týka členenia textu na kapitoly a podkapitoly, ale aj odsekov, veľkosti litier, úpravu strany, celkového layoutu. Prekladateľ i bardejovský kníhtlačiar mali podľa všetkého k dispozícii uvedené norimberské vydanie. Jeden z výrečných príkladov predstavuje typografické riešenie záverečnej časti *Predhovoru* na strane 11 prekladu a na strane 17 norimberského vydania (pozri prílohu).

Celkový počet strán norimberského vydania z roku 1558 je 130, treba však povedať že *Malý katechizmus* sa v ňom nachádza na stranách 4 až 96. Norimberské vyda-

nie obsahuje totiž na stranách 97 až 130 prílohu v podobe piesňového a notového materiálu *Der Catechismus Gesang*, zostaveného Martinom Lutherom, ako aj modlitby z pera Martina Luthera.

Pokiaľ ide o rozdiel v počte strán, ten je daný odlišným počtom riadkov i menšou veľkosťou litier v slovenskom preklade. Ako som však spomenul, ide o identický textový rozsah. Norimberské vydanie na rozdiel od BK 1581 obsahuje navyše 21 celostranových ilustrácií.

Lubomír Ďurovič pokladá za predlohu BK 1581 vydanie *Malého katechizmu*, ktoré vytlačil Michel Schirlentz roku 1531 vo Wittenbergu a ktoré je zahrnuté vo weimarskom kritickom vydaní Lutherových spisov z roku 1910 (Ďurovič, 2013, s. 103). Ďurovič chybné uvádza krstné meno vydavateľa (má byť Nickel Schirlentz), navyše treba uvedené tvrdenie relativizovať ďalšími faktmi, napríklad konštatovaním, že ním uvádzaná predloha patrí k unikátom z aspektu kníhtlače. Jediný dnes zachovaný exemplár je uložený v Oxforde (Luther, 1910, s. 673 n.). Je málo pravdepodobné, že slovenský prekladateľ koncom sedemdesiatych rokov 16. storočia pracoval priamo s ňou. Treba však konštatovať, že uvedená predloha poslúžila vzápätí tak Schirlentzovi, ako aj vydavateľom v celom Nemecku ako základ pre početné ďalšie vydania v 16. storočí. V prvom desaťročí od prvého vydania mal sám Luther možnosť pôvodný text dopĺňať a upravovať, ako o tom svedčí rad vydaní v tridsiatych rokoch 16. storočia. Dostupné pramene hovoria o viacerých vydavateľoch, ktorí sa pridrižovali základného textu z roku 1531 ako textu najstaršieho úplného vydania, obsahujúceho aj kapiťolu o spovedi (Luther, 1910, s. 383–387).

Dodám, že vydania do roku 1546, roku Lutherovej smrti, ale i neskoršie vydania, približne do roku 1600, o ktorých sa v komentároch hovorí, sa pridrižovali textu vydaní z roku 1529 a 1531, čo však nevylučovalo zásahy a doplnky samého Luthera. Za posledné vydanie, ktoré za svojho života Luther ešte pripravil do tlače, sa pokladá wittenberské vydanie z roku 1543 u vydavateľa Nickela Schirlentza (Luther, 1910, s. 679). Norimberské vydanie z roku 1558 nadväzovalo na wittenberské vydanie z roku 1543. Hovorí sa o tom v podtitule, kde sa spomína, že sa tlačilo podľa „starého exempláru doktora Martina Luthera“ (tamže, s. 746).

Pre úplnosť uvediem obsah tohto vydania: *Vorrede* [Predhovor] Martina Luthera; text hlavných častok bez vysvetlenia; *Vaterunser* [Otčenáš] s doxológiou; medzi krsťtom a Večerou Pánovou je odsek „die wort des Herrn Christi vom beruf und ambt des Worts, oder der Schlüssel“ [slová Pána Krista o povolání a úrade Slova, alebo kľúčov]; *Die zehn Gebote* [Desatoro prikázání]; *Glaube* [Vyznanie viery]; *Vaterunser* [Otčenáš]; *Heilige Taufe* [svätý krst]; odsek *Wie man die einfeltigen sol leren Beichten* [Ako prostých vyučovať spovedi]; *Sakrament des Altars* [Oltárna sviatosť]; *Morgen- und Abendsegen* [ranné a večerné požehnanie]; *Benedicite* a *Gratias*; *Tabuľa niektorých rečí* (tamže).

TEXTOVÁ ŠTRUKTÚRA BK 1581

Lubomír Ďurovič zhrňa vo svojej štúdii desať článkov BK 1581 a podáva ich charakteristiku, pričom upozorňuje na fakt, že z článku o spovedi chýbajú celé dve strany (Ďurovič, 2013, s. 105). V tejto súvislosti je potrebné opraviť Ďurovičov údaj: vypadli strany 33 a 34, nie strany 35 a 36 – tie sa zachovali.

Lubomír Ďurovič konštatuje, že „okrem týchto desiatich článkov má BK 1581 dva texty, ktoré v LW-C nie sú a z ktorých najmä druhý má veľký význam pre slovenskú kultúrnu históriu“ (tamže). Ďurovič tvrdí, že text na stranách 12–16 BK 1581 nadpísaný *Czlánkij včeniĵ Křestiánskeho* (ide o základné kresťanské modlitby a citácie z evanjelií bez Lutherovho komentára) je „vsunutý text“, ktorý v Lutherovom origináli nie je (tamže, s. 106). Podľa Ďuroviča šlo o didaktický zámer slovenského editora BK 1581. Ten vraj chcel poskytnúť veriacim základné prvky ich náboženstva ešte pred náročnými Lutherovými interpretáciami, ktoré nasledujú za oným „vsunutým“ textom.

Treba konštatovať, že uvedený text s nadpisom *Hauptstück Christlicher lere* je v origináli z roku 1558 obsiahnutý na strane 18–22, takže Ďurovičovo tvrdenie je bezpredmetné. Ďurovič navyše objavuje medzi krstom a Večerou Pánovou ďalší text – má na mysli text *O mocij klíčow*. V tejto súvislosti okrem iného konštatuje, že je nepochopiteľné, prečo je meno evanjelistu po nemecky *Johann*, keď samotný text je citat z českej *Bible*: „Tento text v LW-C vôbec nikde nie je: možno si postaviť otázku, či to nebola už v BK 1581 domáca katechizmová tradícia, ktorá sa zachovala do najnovších čias“ (tamže).

Pri tomto konštatovaní sa pristavím. Ďurovič má pravdu potiaľ, pokiaľ tvrdí, že uvedené pasáže nie sú obsiahnuté v LW-C z roku 1531. Všetky jeho ďalšie úvahy však nemajú oporu v realite. Opakovane sa potvrdzuje, že prekladateľ BK 1581 nemohol pracovať s vydaním LW-C, ale pracoval s niektorým z neskorších, Lutherom alebo jeho spolupracovníkmi upravených vydaní, s ktorých štruktúrou a obsahom sa BK 1581 zhoduje.

Odpoveď na otázku, prečo je v slovenskom preklade meno evanjelistu Jána v nemčine vo forme „Johann“, možno hľadať v osobitostiach prekladateľskej praxe. Ani dnes nebýva zriedkavosťou, že v preklade ostanú prehliadnuté chyby podobného charakteru. Na vine býva časový stres a nedostatočná pozornosť pri korigovaní. V tejto súvislosti sa neraz spomína tlačiarenský škriatok, aby som svoje tvrdenie odľahčil. Určite to teda nebol prekladateľov zámer – v BK 1581 nenájdeme ďalší podobný lapsus.

Z tejto skutočnosti vyplýva ďalšie zistenie. Pre mňa fakt, že v preklade ostalo krstné meno „Johann“ v nemčine, je dôkazom, že sadzač v Guttgesellovej tlačiarni mal pri sádzaní textu prekladu poruke aj nemeckú predlohu, podľa ktorej text očividne zalamoval. Svedčí o tom okrem iného aj typografická podoba záveru *Predhovoru* (pozri obr. 1 a obr. 2).

Pokiaľ ide o pasáž *O moci klíčow*, tá sa do Lutherovej pôvodiny očividne dostala po roku 1531 – norimberské vydanie z roku 1558, ktoré som uviedol ako jeden z možných prameňov prekladu BK 1581, však uvedenú pasáž už obsahuje (Luther, 1910 zv. 30 I, s. 746). Na strane 23, po kapitole *Die wort des Herrn Christi von der Tauff* (Slová Pána Krista o krste), ktorej nadpis BK 1581 prekladá ako *Swatost Křtu*

swateho (BK 1581, s. 14), nasleduje v norimberskom vydaní kapitola *Die wort des Herrn Christi vom beruf und ambt des Worts oder der Schluesseln* (Slová pána Krista o povolani a úrade slova alebo kľúčoch) – jej nadpis BK 1581 prekladá ako *O mocij kličow*. Pre úplnosť uvádzam text nemeckej pôvodiny podľa norimberského vydania z roku 1558: „Der Herr Jhesus bließ seine Jünger an und sprach zu ihnen: Nembt hin den heyligen Geyst, welchen jr die Suende vergebet, den sind sie vergeben, und welchen jhr sie behaltet, den sind sie behalten.“ [Pán Ježiš dýchol na svojich učeníkov a povedal im: Prijmite Ducha Svätého, ktorým viny odpustíte, tým sú odpustené, a ktorým ich podržíte, tým budú podržané] (Enchiridion 1558, s. 23 n.).

V norimberskom vydaní z roku 1558 nasleduje kapitola *Die wort des Herrn Christi von dem Abentmal* (Slová pána Krista o Večeri Pánovej, s. 24), ktorú BK 1581 prekladá ako *Swatost Wečere Pane* (s. 15). V norimberskom vydaní nasleduje na strane 25 drevoryt, ktorý zobrazuje výjav tanca okolo zlatého teľaťa a Mojžiša, prijímajúceho tabule s desiatimi Božími prikázaniami.

Dodám, že v obsiahlych komentároch súborného vydania Lutherových diel sa podrobne hovorí o impulzoch tzv. *Norimberských kázni* (Nürnberg Predigten z rokov 1532–1533) pre ďalšie modifikácie *Malého katechizmu* (Luther, 1910 zv. 30 I, s. 619–625).

ŠTÝLOVÉ SEGMENTY ORIGINÁLU MALÉHO KATECHIZMU

Nie je úlohou translatologického príspevku podrobne sa zaoberať históriou textovej podoby Lutherovho diela. Na to sa usilujú odpovedať nemeckí teológovia a editori Lutherových spisov. Pre potreby translatologického uvažovania bude dôležité zistiť a osvetliť, do akej miery úspešne či neúspešne sa prekladateľ BK 1581 vyrovnával so štruktúrou pôvodiny, ktorú mal k dispozícii, ako pristupoval k rozmanitej obsahovej a štýlovej podobe originálu. Lutherov *Malý katechizmus* sa v pôvodine skladá z troch základných, štýlom sa odlišujúcich segmentov (strany uvádzam podľa norimberského vydania z roku 1558):

- a) Vorrede Doctoris Martini Luthers (s. 6–17)
- b) Die Hauptstück Christlicher lere (s. 18–91)
- c) Haustafel etlicher Sprüche (s. 91–97), ktorú BK 1581 prekladá ako *Tabule niekterijch Řečij*.

Čo sa týka štýlovej podoby uvedených segmentov, treba konštatovať, že obsiahly Lutherov *Predhovor* predstavuje text náučného charakteru, v ktorom autor načrtáva ciele katechizmu, osvetľuje motiváciu diela a približuje spôsob uvažovania. Súčasťou štýlu tohto textu sú početné enumerácie, k jeho charakteristickým znakom patria rečnícke otázky, zvolania, obrazné prirovnania, oslovenia v druhej osobe, výrazná apelatívnosť, polemická vyhrotenosť, hrozby absolútnymi sankciami (trestom zatratenia). Inými slovami, text sa opiera okrem iného o prvky kazateľského štýlu. Nosným pilierom je charakterizovanie situácie v nemeckej evanjelickej cirkvi v prvom desaťročí reformácie a poukazovanie na pretrvávajúce nedostatky, ktoré autor skúsil na vlastnej koži pri opakovaných vizitáciách. Martin Luther sa usiluje formulovať cesty a spôsob, ako tieto nedostatky prekonávať.

Druhý segment, samotný text katechizmu, sa vyznačuje didaktickým zameraním. Je prehľadne členený, striedajú sa v ňom texty rozmanitého obsahu a charakteru, vyznačujúce sa rozvážnym akcentovaním didaktických cieľov, úsilím podať základy kresťanskej vierouky čo najširšiemu okruhu príjemcov – tých Luther postupne špecifikuje. Výklad je postavený na logickej následnosti krokov, na postupe od jednoduchého k zložitému. Ide o tieto podkapitoly: *Desatoro Božích prikázaní, Viera Všeobecná Kresťanská, Modlitba Pána, Svätosť Krstu Svätého, Svätosť Večere Pánovej, Ako má otec rodiny učiť svoju čeliadku ráno i večer sa modliť, Ako má otec rodiny svoju čeliadku vyučovať pred stolom i po stole*. Autorský výklad sa opiera o početné citáty z *Biblie*, resp. o ich parafrázovanie. Biblické citáty sú vyznačené zaužívanými skratkami.

Tretí segment, *Tabule niekterijch Řečij*, predstavuje z hľadiska prekladu pomerne heterogénny text. Ide o zhrnutie povinností rozličných stavov, rozmanitých sociálnych skupín, ale aj rodičov a členov rodiny. Pôvodné znenie tejto *Tabule* čoskoro rozšíril jeden z Lutherových spolupracovníkov o podkapitolu *Povinnosti poslucháčov* (to jest cirkevníkov) a o podkapitolu *Čo poddaní povinní sú svojim vrchnostiam*. Tieto podkapitoly sú vložené medzi podkapitolu o kazateľoch a o vrchnosti, resp. medzi podkapitolu o vrchnosti a o manželoch.

Lubomír Ďurovič v štúdiu tvrdí, že „nevieme z nášho jediného zachovaného exemplára bezpečne určiť, či nadpis na strane 43 skutočne znie *Tabule niekterijch Węcy*, alebo, ako by podľa nemeckého ‚etlicher sprüche‘ skôr malo byť, ‚... niekterijch Řečij‘“ (Ďurovič, 2013, s. 125).

Nadpis tejto kapitoly sa stal predmetom dišputy. Lubomír Ďurovič trval na znení *Tabule niekterijch Węcy*, pričom argumentoval tvrdením, že táto časť *Malého katechizmu* bola preložená do slovenčiny cez latinčinu: „Modelom je skôr latinské vydanie LW-A (s. 265 n., o *Tabuli* s. 326 n.), ktoré má titul *Tabula Oeconomica*“ (tamže).

Pri počítačovej rekonštrukcii poškodeného nadpisu sa však nespochybniteľne ukázalo, že jeho posledné slovo na strane 43 je *Řečý*, čo zodpovedá substantívu *Sprüch*e v nemeckom origináli. Nevylučujem, že slovenský prekladateľ mohol mať k dispozícii aj latinské vydanie Lutherovho *Malého katechizmu*, v prípade nadpisu tejto kapitoly to však neplatí. Nemožno súhlasiť s tým, že by nemecký podtitul „für allerley heilige orden und stende“ bol dlhý a latinský podtitul bol kratší: „quisque sui officii commonetur, qualis & vitae & ministerium ipsorum esse debeat“.

Ak pripustíme fakt, že slovenský prekladateľ mal k dispozícii latinskú verziu Lutherovho *Malého katechizmu*, šlo z jeho strany o prípustné riešenie, keď zvolil podtitul *wiučujgicy gedneho každého o swem w tomto žiwotě poručenem uřadu*, do istej miery inšpirovaný latinskou verziou. Na mieste je otázka, prečo tak prekladateľ urobil. Javilo sa mu vari znenie „pre všelijaké sväté rády a stavy“ (für allerley heilige orden und stende) priveľmi cudzorodým v texte určenom pre prostého príjemcu? Nechcel evokovať predstavu početných katolíckych rádov? Na druhej strane, porovnanie ďalších odsekov v *Tabuli* s originálom jednoznačne ukazuje, že ide o doslovný preklad z nemčiny.

Lutherov text sa opiera vo svojej preskriptívnosti o konkrétne biblické citáty (výroky). Je očividné, že Luther cituje podľa vlastného prekladu *Novej zmluvy*.

OTÁZKA CIELOVÉHO JAZYKA

Nie je mojou úlohou filologicky podrobne hodnotiť podobu cieľového jazyka použité v preklade *Malého katechizmu*. Z hľadiska kritiky prekladu ide o češtinu ťarchavú slovenčinou, o češtinu s početnými slovenčiacimi prvkami, s prvkami kultúrnej stredoslovenčiny i dialektov.

Inými slovami, ide o preklad do blízkeho jazyka – Slovák prekladá pre Slovákov do slovakizovanej češtiny. Kým Lubomír Ďurovič hovorí o češtine slovenskej redakcie (Bardejovský katechizmus, 2013, s. 107), Ján Doruľa uchopuje jazykovú situáciu v polovici 16. storočia poukazovaním na fakt, že „vzdelaní evanjelickí kňazi češtinu zväčša veľmi dobre ovládali, no v ústnom používaní pri obradoch sa čeština aj u nich značne slovakizovala“ (Doruľa, 1977, s. 39). Jana Skladaná prízvukuje, že „tlačené práce, najmä slovenských evanjelikov, vychádzali v pomerne dobrej češtine, ktorú sporadicky narúšali niektoré nedôslednosti v oblasti pravopisu a kvantity“ (Skladaná, 1990, s. 113).

Pre slovenského prekladateľa bolo určite náročné prekladať do (blízkeho) cieľového jazyka, ktorý však nebol jeho materinským jazykom. Prakticky každá veta, každý odsek obsahuje rad slovakizujúcich prvkov na úrovni hláskoslovnej a pravopisnej, ale i slovotvornej. Prekladateľ viedol zápas s jazykom východiskovým a zároveň s (biblickou) češtinou ako cieľovým jazykom. Rozkolísanosť, nejednotnosť riešení, početné dvojtvary (hřijchůw /hřychůw; dárúow/darůw; Rodičuow/Rodičůw; Buoh/Bůh; atď.) – to všetko svedčí o tom, že proces prekladu bol z hľadiska slovenského prekladateľa mimoriadne náročný. Podľa mňa tieto fakty naznačujú vari aj to, že prekladateľ bol vystavený časovému stresu a nemal čas nechať text „odležať“ a opätovne ho dôkladne zredigovať. Napriek tomu sa preklad číta aj dnes pomerne plynule. I to je zásluhou slovenského prekladateľa.

KTO BOL PREKLADATEĽOM?

K osobe možného prekladateľa jestvujú dodnes len kusé informácie, resp. dohady. Boris Bálent sa opiera o prácu Jána Kvačalu *Dejiny reformácie na Slovensku 1517–1711*, keď konštatuje, že podľa Kvačalu mal na vydaní katechizmu podiel „vynikajúci Slovák Severin Sculteti, ktorý bol toho času pri cirkvi bardejovskej“ (Bálent, 1947, s. 11).

Severín Sculteti alias Škultéty (1550–1600), rodák z Dolnej Lehoty, študoval od roku 1565 v Bardejove. V roku 1573 sa tam stal učiteľom, v rokoch 1590 až 1591 bol rektorom prešovského kolégia, napokon sa vrátil do Bardejova, kde sa stal roku 1593 seniorom piatich slobodných miest. Bol autorom niekoľkých teologických spisov, ktoré vyšli po nemecky a po latinsky (Hajduk, 1994, s. 129–143). Hoci doterajšie historické pramene nepotvrdzujú definitívne Scultetiho autorstvo prekladu Lutherovho *Malého katechizmu*, je zrejme, že Sculteti svojím vzdelaním, jazykovou prípravou (Bardejov bolo dvojjazyčné mesto), ako aj profesionálnymi skúsenosťami mal všetky predpoklady na to, aby sa úspešne zhostil úlohy prekladateľa.

Zreteľ na príjemcu, ktorým boli početné protestantské zbory pôsobiace neraz vo veľmi zložitých podmienkach Horného Uhorska, sa jasne ukazuje na viacerých miestach, ba možno povedať priebežne. Prekladateľ si uvedomuje prevažne pragmatické,

resp. didaktické zameranie textu a tomuto cieľu podriaďuje koncepciu prekladu i výslednú podobu preloženého textu, ktorý bol určený v Lutherových intenciách – na čítanie a prednášanie/výučbu v rámci konštituuujúcich sa slovenských cirkevných zborov.

Prekladateľ sa musel vyrovnávať so sociálnou situáciou slovenských miest a vidieka, keď analfabetizmus bol rozšíreným javom. Z toho vyplývala potreba formulovať myšlienky tak, aby boli zrozumiteľné širokému okruhu príjemcov. Pomerne častým postupom je preto v BK 1581 explikácia, exemplifikácia, čím rozsah textu mierne narastá. Na druhej strane, už letmý pohľad naznačuje, že prekladateľ zjednodušoval, spriehľadňoval podobu vety všade tam, kde cítil napríklad potrebu modifikovať podobu zložitého nemeckého súvetia. Robil tak všade tam, kde sa obával, že by sa mohla oslabiť jednoznačnosť výpovede a znížiť komunikačná účinnosť a zameranosť na príjemcu.

Uvedeným cieľom podriaďuje slovenský prekladateľ tvar a podobu textu v rovine lexiky, stavby vety a štýlu, a to v prospech jednoznačnosti výpovede, jednoduchšej zapamätateľnosti textov. U Martina Luthera sú v popredí cirkevné spoločenstvá, ich potreby, vzťah jednotlivca k Bohu a jeho prežívanie. Všade, kde Luther argumentuje expresívne, preklad paradoxne expresívnosť pritlmuje, potláča – zrejme ju pokladá za rušivý moment. Prekladateľ štruktúru textu sprehľadňuje a jeho sémantiku zjednodušuje, zrejme so zreteľom na kontext slovenského protestantizmu, v ktorom jeho preklad mal fungovať.

Je ťažké posúdiť, ktoré z posunov vyplývajú z inej dobovej stylistiky a čo treba pripísať na konto prekladateľových individuálnych preferencií. Pochopiteľne, v ďalšom výskume bude treba zohľadniť i to, do akej miery sa na podobe prekladu podpísala súveká historická, sociálna a ideová situácia v Hornom Uhorsku, ktorá bola v mnohom iná ako situácia v Nemecku.

Originál apelatívnosťou a prízvukovaním aktivity jednotlivca kladie dôraz na rozhodnutie a vôľu veriacich – a podčiarkuje to apelatívnymi prvkami vo vzťahu k náboženským štruktúram, ale i k „poslucháčom“.

PREKLADATEĽSKÉ RIEŠENIA

Z translatickej hľadiska možno doterajšie zistenia zhrnúť asi takto: prekladateľ BK 1581 vychádzal z dokonalého pochopenia Lutherovho originálu, tak ako ho našiel v niektorom z vydaní, ktoré vyšli medzi 1531 a 1581, napríklad v uvedenom norimberskom vydaní z roku 1558. Skutočné posuny v preklade vyplývajú sčasti z nesprávneho pochopenia pôvodiny, sčasti sú podľa všetkého motivované odlišnou orientáciou v niektorých vieroučných, resp. užšie liturgických otázkach, inak štruktúrovaným svetoznaním, vyplývajúcim z odlišnej historickej a sociálnej situácie, v ktorej preklad vznikol, ale aj z odlišného úzu v slovenskej evanjelickej cirkvi.

Preklad sa vyznačuje výrazovým zreteľom na potreby komunikácie, akcentovaním vzťahu prekladateľa a príjemcu, a z toho vyplývajúcim didaktizovaním a „dopovedúvaním“. Treba si uvedomiť, že *Malý katechizmus* bol určený v prvom rade na pedagogické účinkovanie medzi školákmi a mládežou. Častým prvkom je upred-

nostňovanie práve niektorých lexikálnych jednotiek, ich podriadenie dobovej komunikačnej situácii: jednoznačnosť, zrozumiteľnosť, prispôbenie sa daným štýlovým prvkom (napr. kázne) a pod. Tým sa miestami oslabila Lutherova obraznosť, expresívnosť, jadrnosť výrazu, dialogickosť. Treba spomenúť, že Luther pri preklade *Bible* a v procese písania teologických statí, kázni a listov uviedol do nemčiny početné neologizmy. Fakt, že slovenský prekladateľ sa vedel vyrovnat' s Lutherovými lexikálnymi osobitosťami, svedčí o tom, že dokonale poznal súveký jazykový úzus v nemčine.

Pri translatologickej analýze prekladu *Malého katechizmu* sa ukazuje potreba sústrediť sa na niekoľko kľúčových miest. Podotýkam, že najmenšie problémy mal prekladateľ tam, kde sa Luther odvoláva na *Bibliu* a presne uvádza prameň. Tam sa mohol skúsený prekladateľ-teológ oprieť o text Melantrichovej českej *Bible*. Biblické citáty z *Nového zákona* pochádzajú z niektorého z vydání Melantrichovej *Bible*, vydaných pred rokom 1577 v Prahe. Ako zistil Lubomír Ďurovič, iba dva citáty v BK 1581 (na 1. a 2. strane) sú z Blahoslavovho prekladu *Nového zákona* z roku 1564, resp. 1568. (Ďurovič, 2013, 124) Treba dodať, že Jan Blahoslav prekladal *Nový zákon* z textu Erazma Rotterdamského, ktorý sa opieral o nájdené grécke rukopisy, zatiaľ čo Melantrichov text je preklad tradičnej latinskej Vulgáty. V tejto súvislosti treba vyzdvihnúť Ďurovičov predpoklad, že „autor, resp. vydavateľ BK 1581, keď ukončil samotný rukopis, dostal do rúk najnovšiu biblickú inováciu Blahoslavovu a tú použil aspoň na titulnom liste“ (tamže, s. 125).

To sa týka najmä textu *Tabule některých Řečy* na stranách 43 až 46. Preklad sa číta plynulo, prekladateľ spoľahlivo tlmočí literu i ducha textu. Z porovnaní s originálom vyplýva, že sa prekládalo z nemčiny.

Charakterom textu a rozsahom predstavoval najťažší problém pre prekladateľa text *Predhovor* (Vorrede), v uvedenom norimberskom vydaní na stranách 6–17. Tento text sa len sporadicky odvoláva na *Bibliu*, navyše svojím rozsahom – ide o asi 10 strán originálu, využívaním rozličných štýlotvorných činiteľov, striedaním reflexívnych pasáží s apelatívnymi, ale aj dialogickými, kladie maximálne nároky na prekladateľa. Dodám, že jeho súčasťou sú aj početné oslovenia čitateľov.

Možno konštatovať, že prekladateľ sa usiloval s pôvodinou vyrovnat' na zodpovedajúcej úrovni. Šlo nepochybne o teológa, ktorý ovládal nemeckú náboženskú terminológiu a dôkladne poznal i súveký teologický diskurz v Nemecku. Pozitívne prekvapuje, že si vedel poradiť s takými lexikálnymi prvkami, ktoré mohli mať u Luthera odlišné sémantické korelácie. Ako príklad uvediem sloveso *verbieten*. Originál (Luther, 1910, s. 266, riadok 16): „**Verbietet** eynerley gestalt und treibt auff ewr menschen gesetze.“ Sloveso *verbieten* malo v 16. storočí význam dnešného slovesa *gebieten* čiže prikazovať. Doslovný preklad: Prikazujete prijímať pod jediným spôsobom. BK 1581 prekladá: „zbranujete vžywanij Kalicha.“ (BK 1581, s. 59). Túto interpretáciu v BK 1581 pokladám za adekvátnu. Pre porovnanie preklad Ota Víznera: „Zakazujete pod obojím“ (Symbolické knihy. Enchiridion 1992, s. 1).

Druhú polovicu uvedenej vety „und **treibt auff** ewr menschen gesetze“ prekladá BK 1581: „a lyd **nutíte** ku ustanowenij lydskemu.“ Doslovný preklad: „a vytvárate si svoje ľudské zákony“. Riešenie v BK 1581 pokladám za značne uvoľnený variant, ktorý však zodpovedá komunikatívnej situácii. Oto Vízner sa pridrižiava riešenia v BK

1581, ba ešte ho prehľbuje: „**vnucujete** svoje ľudské zákony. Jeho riešeniu chýba verifikácia originálom“ (Symbolické knihy. Enchiridion 1992, s. 2).

K prekladovým posunom – v tomto prípade ide o nesprávne pochopenie adjektíva *einig* čiže *jediný* – patrí okrem iných pokračovanie uvedenej pasáže, resp. záver odseku na strane 59 BK 1581, riadok 6–10: „a neptate se nato umilý lyd Modlitbu Paně, Wíru Křestiansku a Božij Příkázanij a neb *negmenssij slowo Božij*. Ach neugdeté večného zatracený.“

Originál (Luther, 1910, zv. 30 I, s. 266, riadok 17–21): „fragt aber die weil nichts darnach, ob sie das Vater unser, Glauben, Zehen gebot odder *einiges Gottes* wort kuenden, Ach und wehe uber ewern hals ewiglich“. Doslovný preklad: „a nepýtate sa vôbec na to, či ohlasujú Otčenáš, Vieru, Desať prikázaní alebo **slovo jediného Boha**, Ach beda vášmu krku naveky!“ Aj riešenie Ota Víznera, ktorý viac-menej nadväzuje na BK 1581, je nepresné a zavádzajúce: „alebo **akékoľvek iné** Božie slovo“ (Symbolické knihy. Enchiridion 1992, s. 2).

Luther často ako adresátov svojho *Malého katechizmu* spomína „prostý ľud“, na viacerých miestach však expressis verbis ako adresáta oslovuje práve mladých ľudí. Tak je to v pasáži: „Aber **bey dem iungen volck** bleyb auff eyner gewissen ewigen forme und weise, lere sie fuer das aller erst diese stueck“ (Luther, 1910, 30. zv., s. 270, riadok 4–6). Doslova: „**Ale pri mladých ľuďoch** ostaň pri jednej určitej večnej forme a spôsobe, uč ich v prvom rade tieto články.“

Prekladateľ v BK 1581 na tomto mieste opomína mládež a spomína len prostý ľud: „**tolýko prostý lid** Sprotné zprwu navčeti pamatug“ (BK 1581 5, riadok 26–28). Oto Vízner sa pridrižiava originálu: „Ale keď učíš mládež, zostaň trvale pri jednej určitej forme a jednom znení a nauč ich predovšetkým tieto články“ (Symbolické knihy. Enchiridion 1992, s. 2).

S iným prístupom sa stretávame v *Predhovore*, v pasáži, kde Luther hovorí o postihoch ľudí, ktorí zapierajú kresťanstvo, a teda nie sú kresťanmi. Takých neslobodno pripustiť k sviatosti oltárnej, ani za kmotrov pri krste, ba nemá pre nich platiť nijaká kresťanská sloboda. Originál: „Dazu sollen yhn die **Eltern und Hausherrn** essen und trinken versagen Und yhn anzeigen, das solche rohe leute der Fuerst aus dem lande iagen *wolle*“ (Luther, 1910, 30. zv., s. 271, r. 23–27). BK 1581: „Nadto **Hospodárý** aný pokrmu a napogě nemagi gim dawati. Ale gich radegi magij strassiti, že wrchnost chce ge z končyn gegich wywrci“ (BK 1581, s. 6).

Doslovný preklad znie: „Okrem toho im **rodičia a čeladní otcovia** majú odprieť jedenie a pitie a majú im oznámiť, že takýchto surových ľudí knieža vyženie z krajiny.“ Doslovný preklad ukazuje, že BK 1581 prináša pozmenenú informáciu. Z argumentácie vypadli rodičia, na druhej strane preklad nesprávne interpretuje slovesný tvar *wolle*, totiž konjunktív modálneho slovesa *wollen*. V tomto prípade ide o vyjadrenie budúceho času. Ani Víznerova interpretácia nie je korektná, keďže oslabuje jednoznačnosť a rezolútnosť originálu: a nech sa im pohroží, že by takýchto zatvrdilých ľudí knieža malo vyhnať zo svojej krajiny.

Luther využíva možnosti nemeckého konjunktívu priebežne (ide najmä o konjunktív I), čo niekedy prekladateľovi komplikuje interpretáciu originálu. Svedčí o tom ďalšia pasáž: „Denn wer inn einer Stad woenen wil, der sol das Stadrecht wissen und

halten, des er geniessen wil, Gott gebe er gleube odder sey im hertzen fuer sich ein **schalck** odder **bube**“ (Luther, 1910, zv. 30 I., s. 349, r. 20–22).

Prekladateľ riešil toto súvetie s prípusťkovou vedľajšou vetou pomerne zložitou konštrukciou v cieľovom jazyku, v ktorej bol nútený dodatočne explikovať vedľajšiu vetu prípusťkovú: „Nebo rovně jako kdo chce wnekteře obci žijw byti/ tehdaž musy wstawy a prawa te obcy vměti a zachowawáti/**budto by on byl srdcze wěřicýho a neb ne wěřicýho/pobožneho a neb bezbožneho**“ (BK 1581, s. 6, r. 22–27).

Prekvapuje, že prekladateľ vypustil substantívum *Gott* (Boh), ktoré je vo vedľajšej vete podmetom. Tým si situáciu sťažil, pretože musel vedľajšiu vetu riešiť viacerými opismi, ba pomocou dvoch párov rozlučovacích spojení. Tým súvetie znejasnil a oslabil razantnosť výpovede.

Doslovný preklad: „Pretože kto chce bývať v niektorom meste, ten musí poznať a dodržiavať mestské právo, ktorého výhody chce požívať, nech už by mu Boh dal vieru alebo nech by to bol srdcom podliak či lotor.“ Práve dvojica substantív *schalck* a *bube* v origináli vystihuje charakter Lutherovho autorského štýlu, jeho záľubu v používaní šľavnatých, korenistých pomenovaní, ktorými umocňoval výraz textu. Dodávam, že obe označenia nemajú v nemčine ďaleko k nadávke.

Oto Vízner sa v podstate opiera o text BK 1581, keď vynecháva vetný podmet *Gott*. Na druhej strane používa dvojicu pojmov *podvodník* a *nezbedník*, ktoré nezodpovedajú duchu originálu (Symbolické knihy. Enchiridion 1992, s. 2). Substantívum *nezbedník* je jednoznačne oslabením významu pôvodiny. *Nezbedník* evokuje nezbedné, samopašné dieťa, zatiaľ čo Luther mal na mysli človeka podlého charakteru. Dodám, že synonymom k *Bube* je v nemčine *Schurke*: lotor, podliak. Z týchto ukážok vyplýva, že v cieľovom texte je oslabená priamosť a jednoznačnosť výpovede, jej expresívnosť. Prekladateľ ju nahradil nivelizujúcim textom takrečeno administratívneho charakteru.

S prekladovou problematikou iného charakteru máme do činenia v nasledujúcej pasáži. V origináli: „Denn es ist hie not zu predigen, Die Eltern und Oberkeit sundigen itzt hierin, das nicht zu sagen ist, Der Teuffel hat auch ein grausames damit im synne“ (Luther, 1910, zv. 30 I., s. 351, r. 7–9).

BK 1581 prekladá v podstate presne, navyše v poslednej vete výraz zosilňuje, exemplifikuje a „dopovedúva“. Dĺžka vety narastá: „Takowe kazánij gsau prawě potřebne. Nebo rodičowe a wrchnostij tu častokrat hroznegi hřessij nežli powedino byti může. A Diabel skrze tu **nedbaliwost weliku** zahubu silý se činiti lidskemu pokolenij“ (BK 1581, s. 9, r. 1–6). Zosilnenie výrazu je obsiahnuté v komparatívnej príslovke **hroznegi**, ale aj v spojení **skrze tu nedbaliwost weliku**. Ide o komentár, resp. o doplnenie intencie originálu. Doslovný preklad: „Rodičia a vrchnosť v tom teraz hrešia, že sa to nedá vypovedať. Navyše diabol má tým za lubom **niečo ukrutné**.“ Inými slovami: text originálu je kratší a údernejší.

Posuny a riešenia, ktoré sa nevyrovnávajú adekvátne s originálom, nachádzame aj v záverečnej časti *Predhovoru*. Niektoré časti prekladu sa blížia ku komentáru, iné originál dopĺňajú, resp. rozvádžajú. Všimnime si pasáž, ktorá znie v BK 1581 takto: „Paklýž **nepríde**, nech si **ide**, a povedz mu, že **gest** man diablów. Kteřijž aný sve bijdy aný boského milostiweho spomožénij **nečítí**. Gestliž pak gey ne napomeness a chtěl-

býs ho vstawami nutiti, včíniss z Swatosti ged, ktere pro twu winu budu potupene. Kterakž posluchačý twogi nemagi byti leniwý ku užýwanij Wečeře Paně, když ty spýss a nenapomínass gich knij“ (BK 1581, s. 10–11).

Nápadnou zmenou je nahradenie plurálu singulárom všade tam, kde originál má plurál: „so **werden sie selbs wol komen** on dein zwingen, **komen sie** aber nicht, so lass sie faren Und sage ihn, das sie des teuffels sind.“ (Luther, 1910, 30. zv., s. 352, r. 20–22) K plurálu sa preklad vracia až v závere odseku: „Kterakž posluchačý twoji nemagi byti leniwý ku vžýwanij Wečeře Paně, když ty spýss a nenapomínass gich knij.“ Luther však v celom odseku zachováva kontrast medzi singulárom a plurálom, keď o veriacich a poslucháčoch hovorí v pluráli a na kňaza, kazateľa, farára, ktorým tyká, sa obracia v singulári.

Treba kriticky glosovať aj riešenie: „Gestliž pak gey ne napomeness a chtělbyš ho vstawami nutiti, **včíniss z Swatosti ged, ktere pro twu winu budu potupene.**“ Nachádzame tu nepriehľadné, nekongruentné spojenie „včíniss z Swatosti ged, ktere **pro twu winu budu potupene.**“ V origináli totiž čítame: „Wenn du aber solches nicht treibest **odder machest ein gesetz und giff draus**, so ist es deine schuld, das **sie das Sacrament verachten.**“ Doslovný preklad: „Ak sa však ty o nič také neusiluješ alebo z toho urobíš zákon a jed, je potom tvou vinou, že si nevážia Sviatosť.“

So zásahmi a posunmi iného druhu máme do činenia v poslednom odseku *Predhovoru*, v ktorom Luther zhrňa myšlienky a podnety na adresu kňazov, ktorí pôsobia v novej situácii, keď už nie sú viazaní ustanoveniami pápežskej moci. Tým skôr sa musia opierať o dialóg s veriacimi, v ktorom treba tvorivo aplikovať postuláty reformácie.

„Protož ty fřaraňij a Kazatelj bud pýlny. Ninij gistě nass vřad ginakssi gest nežlij wpapestwu. Gijž gest potřebnu a spasytedlnau věci a z te přýčiny vřad Kazatelský ninij wice **potřebuje** prace, peče, nebezpečestwa y pokussený a za to maličku odplatu y wdečnost na swětě **má**: Krystus Pán pak sam chce bytí nassij odplátu, když toliko my budeme wierně pracowati. To račiž včiniti Bůh Otec wsselikeho milosrdenstwij, gemuž bud chwala a dýkúw činenij nawěky Skrze Gezu Krysta Pana nasseho. AMEN.“ (BK 1581, s. 11, r. 11–25)

„Darumb sihe dar auff Pfarher und Prediger, Unser ampt ist nu ein ander ding worden, denn es unter dem Bapst war, Es ist nu ernst und heilsam worden, **darumb hats nu viel muehe und erbeit, fahr und anfechtung, da zu wenig lohn und danck inn der welt.** Christus aber wil unser lohn selbs sein, so wir treulich erbeiten. Das helffe uns der Vater aller gnaden, Dem sey lob und danck in ewigkeit, durch Christum unsern Herrn, Amen.“ (Luther, 1910, zv. 30 I., s. 280, r. 3–27)

Porovnanie s originálom ukazuje, do akej miery preklad sleduje, resp. nesleduje intencie Lutherovho učenia. Luther totiž otvorene pomenúva úskalia utvárania nového profilu veriacich, najmä kňazov. Apeluje na kňazov, aby prekonali pasivitu a nabádali veriacich kráčať cestou viery.

Z porovnania originálu a BK 1581 vyplýva, že preklad vcelku zachováva intenciu originálu, do istej miery však obrusuje hrany formulácií. Doslovný preklad: „Uvedom si preto, farár a kazateľ, že náš úrad sa stal iným, ako bol pod pápežom, stal sa vážnym a spasiteľným, preto teraz **prináša veľa námahy a práce, nebezpečestva a protiven-**

stva, k tomu málo odmeny a vďaky vo svete. Avšak Kristus sám chce byť našou odmenou, ak budeme verne pracovať. V tom nech nám pomáha Otec všetkého milosrdenstva, Jemu buď chvála a vďaka naveky, skrze Krista, nášho Pána. Amen.“

Prekladateľ nesprávne interpretoval sloveso *hats* (darumb hats nu viel muehe). Luther totiž poukázal na nové faktory, ktoré ovplyvňujú prácu kňaza: nejestvujú pápežské edikty, predpisy, zákony, ale faktom je, že kazateľský úrad so sebou prináša vyššie nároky aj vo vzťahu ku komunikácii s veriacimi napríklad v otázkach Večere Pánovej. Sloveso *hats* treba preto interpretovať ako: *má, obsahuje, so sebou prináša*. Správne má byť: preto teraz prináša veľa námahy a práce, nebezpečenstva a protivenstva, k tomu málo odmeny a vďaky vo svete. Použitie slovesa *potřebovat* (vňrad Kazateľský ninij wice potrebuje prace) je neadekvátne, pretože vzniká protirečivé spojenie pri enumerácii viacerých faktorov, ktoré ovplyvňujú prácu kazateľa: wice potrebuje prace, peče, nebezpečenstwa y pokussený. Dodám, že záver uvedeného odseku je v BK 1581 preložený adekvátne.

Zložité otázky musel prekladateľ riešiť okrem iného v texte *O Poswěcenij*:

Ich glaub, das ich nicht aus eigener vernunft noch kraft an Jhesum Christ, meinen Herrn, glauben, odder zu ihm komen kan; Sondern der Heilige Geist hat mich durch das Euan-gelion beruffen, mit seinen gaben erleucht, im rechten glauben geheiligt und erhalten; gleich wie er die ganze **Christenheit** auff erden berufft, samlet, erleucht, heiligt und bei Jesu Christo erhelt im rechten einigen Glauben; In welcher **Christenheit** Er mir und allen Glaubigen teglich alle sunde reichlich vergibt, Und am Jüngsten tag mich und alle todten auferwecken wird, Und mir sampt allen gleubigen inn Christo ein Ewiges leben geben wird. Das ist gewisslich war. (Enchiridion, s. 52)

Wěřim že yá sam od sebe vlastnijm rozumem a přirozenijm swým v Krysta Pána wěřiti a k němu přigijti nikoli nemohu: Ale že Duch swatý mne gest skrze slowo Swatého Ewan-gelium powolati, swými dary oswijtiti a skrze prawau žiwau wijru k poswěcenij a k spase-nij přiwesti ráčil: tak yakž celau **Církw** zde na Zemi powoláwá, shromáždžúge, oswěcuge a w Krystu Gežijssy skrze gedinau žiwau wijru k poswěcenij a k spasenij přiwozuje. W kte-rěřto **Cýrkwi** on mne y wssem wěřijcým wssecky hřijchy ustawičně a milostiwě odpustij: a wedni poslednijm mně y wssecky mrtwé wzkřijssyti: a mně se wssemi w Krysta Pána wěřijcými žiwot wěčný konečně dáti chce. To gisté wěrná prawda. (BK 1581, s. 24)

Prekladateľ zasahoval do textu doplnkami, ktoré v origináli nie sú. Rozširoval po-dobu vety o spojenia: sam od sebe, slowo Swatého, alebo o adjektíva ako žiwau (dva-krát), príčastiami ako konečně, slovesom ráčil atď. Týmito doplnkami sa usiloval zin-tenzívniť obsah výpovede, na druhej strane však oslabil údernosť Lutherovho preja-vu. Posuny na rovine lexikálnej sú signifikantnejšie: *Christenheit* (kresťanstvo) pre-kladá ako *Cýrkew* (dvakrát). Kde má Luther spojenie *im rechten Glauben*, resp. *im rechten, einigen Glauben*, prekladateľ používa spojenie *prawau žiwau wijru*, resp. *ge-dinau žiwau wijru*. Tým chce zrejme zintenzívniť účinok textu. Používanie slovesa *ráčil* je špecifickým prvkom v celom texte BK 1581. Pripomínam, že Luther používa priame vyjadrenie o vzťahu Boha a veriacich. Kde má Luther *teglich* a *reichlich*, teda dennodenne a bohato/hojne, preklad má: „wssecky hřijchy ustawičně a milostiwě od-pusstij“. Ukazuje sa, že preklad zbytočne preferuje niektoré výrazy (milostiwý/milos-

tiwě, milosrdenstwij/milosrdně), zatiaľ čo v pôvodine je plnovýznamový náprotivok. Inými slovami, miestami dochádza v preklade k nivelizácii.

Teologická príprava a štylistická zručnosť hrala však dôležitú rolu všade tam, kde Luther – najmä pri parafrázovaní – neudáva prameň. Tak je to napr. v pasážach, kde Luther parafrázuje žalmy. Týka sa to aj podkapitoly *Poděkowánij* na strane 42.

Danket dem Herrn, denn er ist freundlich, und seine Güte weret ewiglich. Der allem fleisch speise gibet, Der dem vihe sein futter gibt, den jungen Raben, die jn anruffen. Er hat nicht lust an der stercke des rosses, noch gefallen an jemand's beinen. Der Herr hat gefallen an denen, die Ihn fürchten und die auff seine güte warten. (Enchiridion, s. 90)

Chwalte Pána, nebo on dobrotiwý gest, nebo na wěky milosrdenstwij geho gest. Kterýž dáwa pokrm wssemu tělu, kterýž dáwa Howádkům potrawu gich, y také mladým Hawrankům, wzywagijcým geho. Neoblibuge sobě Pán sýli Koně, aniž mu se libij Laytky Muže. Oblibuge sobě Pán wssecky bogijcý se geho, a ty, kteříž dauffagij v milosrdenstwij geho. (BK 1581, s. 42)

Prekladateľ správne identifikoval ako prameň žalm 147 a parafrázuje text tohto žalmu podľa Melantrichovej *Bible*. Vyvážene narába prvkami lexiky, hoci uprednostňuje niektoré podstatné a prídavné mená, ktoré majú v preklade inú frekvenciu ako v origináli. V prvej vete dochádza k miernemu posunu, keď „Danket dem Herrn“ (Ďakujte Pánovi) prekladá ako „Chwalte Pána“. Ostatne posun „chwalte“ miesto „dakujte“ nachádzame v BK 1581 na viacerých miestach.

Spojenie „denn er ist freundlich“ (lebo on je priateľský/vľúdny) prekladá ako „nebo on dobrotiwý gest“. To ho núti k tomu, aby spojenie „und seine Güte weret ewiglich“ (a jeho dobrotivosť trvá naveky) preložil synonymom „nebo na wěky milosrdenstwij geho gest“.

Pokiaľ ide o preklad Lutherovej kapitoly o Desiatich prikázaniach (BK 1581 16–21), text prekladu je mierne rozšírený, obsahuje explikácie a jeho súčasťou sú informácie o biblických prameňoch.

Na tomto mieste zareagujem na otázku Borisa Bálena, ktorý sa v úvodnej štúdií vydania *Bardejovských katechizmov* so zreteľom na kapitolu *Tabule Niekterych Rečij Pijisma Swátego* pýta: „Neviem, či tento výber biblických citátov je práca prekladateľa, alebo citáty boli už v pôvodnom, akiste nemeckom texte“ (Bardejovské katechizmy, 1947, s. 11).

V prvom rade však chcem zdôrazniť, že ako vyplýva z citátu, Bálenť pokladá za veľmi pravdepodobné, že táto časť BK 1581 bola preložená z nemčiny. Kládie si len otázku, či práca prekladateľa bola natoľko kreatívna, že by sám bol urobil výber biblických textov a vložil ich do Lutherovho diela.

Pokiaľ ide o východiskový jazyk prekladu, nemožno si dobre predstaviť, že by jestvoval nejaký dôvod, aby sa *Malý katechizmus* prekladal do slovenčiny z dvoch jazykov (nemčiny a latinčiny), ako to opakovane tvrdí Lubomír Ďurovič. Slovenský prekladateľ siahol po nemeckom vydaní, ktoré bolo preňho i pre ostatných slovenských bohoslovcov na nemeckom knižnom trhu dostupné.

Moja odpoveď je jednoznačná v tom zmysle, že originál Lutherovho *Malého katechizmu* z roku 1531 tieto odseky, resp. citáty zo *Svätého písma* obsahuje. Prekladateľ

sa ich podľa všetkého usiloval verne preložiť, tak ako to dokazuje aj jeho preklad ostatných citátov z *Biblie* na stranách 43 až 46 BK 1581.

Bálent konštatuje: „Nevieme ani o tom, aké ďalšie citáty výber obsahoval, je však možné, že ich bolo už len niekoľko na ďalšom – poslednom? – liste knihy“ (tamže).

K tomu môj komentár: Kustos *Rodičům* na strane 46 dolu podľa všetkého naznačuje, že na strane 47 v BK 1581 nasledoval odsek venovaný rodičom. V tom prípade slovenský preklad vynechal (preskočil) odsek Lutherovho originálu *Den Ehefrauen* (Manželkám). Odsek *Den Eltern* (Rodičom) totiž v origináli nasleduje až po ňom.

V Lutherovom origináli po odseku *Rodičom* nasledujú ešte tieto odseky: *Den Kindern* (Deťom), *Den Knechten, Mägden, Tagelöhnern und Arbeitern* (Sluhom, slúžkam, nádenníkom a robotníkom), *Den Hausherren und Hausfrauen* (Gazdom a gazdinám), *Der gemeinen Jugend* (Pospolitej mládeži), *Den Widwen* (Vdovám) a *Der Gemeinde* (Zboru), pričom záver originálu tvorí dvojveršie „Ein jeder lerne sein Lection, / So wird es wohl im Hause stohn.“ Doslovný preklad: „Nech sa každý naučí svoju lekcii, / len tak bude doma dobre.“

Nadväzujúc na Bálentov predpoklad, že citátov bolo už len niekoľko na poslednom liste knihy, sa nazdávam, že zvyšný text v Lutherovom origináli (ide o asi 60 riadkov, resp. 7 odsekov) by zaplnil vo vydaní z roku 1581 asi dve strany. Zároveň možno formulovať domnienku, že na chýbajúcom liste C (VIII) bol skutočne koniec knihy, ako o tom uvažuje Bálent (tamže, s. 11 n.). Prikláňam sa k tomuto názoru aj preto, lebo vydania Lutherovho originálu zo 16. storočia, ktoré sú prístupné v knižniciach, alebo sú dostupné na webe, sa končia spomínaným dvojverším. Ako som už naznačil, v norimberskom vydaní z roku 1558 po dvojverší „Ein jeder lerne sein Lection / So wird es wol im hause ston“ nasleduje ešte na 35 stranách príloha *Der Catechismus Gesang*, ktorú zostavil Martin Luther a vybavil ju notovým materiálom.

ZÁVEROM

Preklad svedčí o vysokej úrovni informovanosti slovenských evanjelikov o reformácii v Nemecku, o vývine protestantskej vierouky a o závažných dielach jej predstaviteľov. Na druhej strane je preklad dôkazom intenzívneho a vari opakovaného úsilia preniesť kľúčové texty nemeckej reformácie prostredníctvom prekladu do prostredia evanjelických zborov na území dnešného Slovenska.

Bardejovský *Malý katechizmus* zároveň svedčí o vysokej úrovni prekladateľskej práce, o zručnostiach a kompetentnosti prekladateľa. Preklad sa usiloval zachovať živý jazyk a plastickú obraznosť pôvodiny, ako aj emotívnosť obsahu. Badať v ňom úsilie o ľudovosť a zároveň sakrálnu dôstojnosť.

PRAMENE

Bardejovské katechizmy z rokov 1581 a 1612. Ed. Boris Bálent. Turčiansky Svätý Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1947. 141 s.

LUTHER, Martin: *Enchiridion. Der kleine Catechismus für die gemeine Pfarherr und Prediger. Nach dem Alten Exemplar Doctoris Martini Lutheri von neuen ubersehen und zu gemeinem gebrauch der Nürnbergischen Kirchen und Schulen gedruckt bey M. Joachim Heller zu*

Nürnberg. Norimberg: Joachim Heller MDLVIII. 131 s.

LUTHER, Martin: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger 1910, zv. 30 I. 826 s.

LUTHER, Martin: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger 1910, zv. 30 II. 736 s.

LUTHER, Martin: 1969, *Ein Sendbrief vom Dolmetschen*. In: *Das Problem des Übersetzens*. Ed. Hans Joachim Störig. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969. 463 s.

Symbolické knihy evanjelickej cirkvi augsburského vydania. Enchiridion. Z nemeckej pôvodiny preložil Oto Vizner. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1992. 16 s.

LITERATÚRA

BÁLENT, Boris: Bardejovské katechizmy z rokov 1581 a 1612. In: *Bardejovské katechizmy z rokov 1581 a 1612*. Ed. Boris Bálent. Turčiansky Svätý Martin: Knihotlačiarsky účastinársky spolok, 1947, s. 5–22.

Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha. Ed. Miloš Kovačka. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013. 256 s.

BEDNÁROVÁ, Katarína: *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Od sakrálneho k profánemu*. Bratislava: Veda, 2013.

BODNÁROVÁ, Miloslava: Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 35–52.

DORULA, Ján: *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava: Veda, 1977. 136 s.

DORULA, Ján (ed.): *Z histórie slovensko-nemeckých vzťahov*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava, 2008. 202 s.

ĎUROVIČ, Ján P.: *Prehľad literárnych dejín slovenských evanjelikov*. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1948. 87 s.

ĎUROVIČ, Lubomír: Text Bardejovského katechizmu. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 103–128.

HAJDUK, Andrej: Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1517–1610. In: *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. Vol. III. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2002. 336 s.

HAJDUK, Andrej: Severín Škultéti. In: *Cesty hľadania*. Zborník vedeckých prác k 60. výročiu Evanjelickej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. Dušan Ondrejovič. Bratislava: Univerzita Komenského, 1994. 263 s.

KLÁTIK, Miloš: *Cestou viery*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2011. 198 s.

KOVAČKA, Miloš: Bardejovský katechizmus v národných a duchovných dejinách Slovenska. Tri sondy k téme. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 175–224.

SKLADANÁ, Jana: Prenikanie slovenčiny do katechizmov v 16.–18. storočí. In: *Náboženské a sociálne hnutie v Uhorsku a v Čechách*. Ed. Kvetoslava Kučerová, Eva Tkáčiková. Bratislava: Univerzita Komenského, 1995, s. 108–119.

ŠKOVIERA, Daniel: Prelúdiu Bardejovského katechizmu (1581): Stöckelov reformačný humanizmus. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica 2013, s. 21–34.

TUČKOVÁ, Veronika: *Preklady a vydania Lutherových prác v češtine a slovenčine*. Diplomová práca. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 2010. 153 s.

VALACH, Július: Bardejovský katechizmus 1581 – významný doklad minulosti slovenskej kul-

- túry v nadväznosti na bardejovské kníhtlačiarstvo. In: *Nové obzory*, 27, 1985, s. 213–220.
- VALČO, Michal: Bardejovský katechizmus a dogmatická pozícia súčasnej Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku v otázkach spovede a Večere Pánovej. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 139–160.
- ŽIBRITOVÁ, Gabriela: Najstaršie slovenské katechizmy: Vydavateľsko-tlačiarenská problematika. In: *Kniha 2001–2002*. Ed. Miroslava Domová. Martin: Slovenská národná knižnica, 2002, s. 371–381.
- ŽITNÝ, Milan: Preklad Lutherových nemeckých textov v rôznych častiach Bardejovského Malého katechizmu z roku 1581. In: *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2013, s. 129–138.

PRÍLOHA

Obr. 1: Záver Predhovoru (Vorrede) nemeckého originálu z roku 1558, s. 17.

Obr. 2: Záver Predhovoru v Bardejovskom katechizme 1581, s. 11.

THE BARDEJOV CATECHISM FROM 1581

The Beginnings of Slovak Translations from German. Translatology and Textology. The Particularities of the Translation of Catechism Literature. The Status of the Translator in the 16th Century. Slovakized Czech as the Target Language of Translation.

The Bardejov Catechism is the translation of Luther's work *Der kleine Katechismus* from 1529. It is the oldest book in Slovak, published in 1581 by David Guttgesell in Bardejov. The work has been re-read from the theological aspect, but until now there has been no translational analysis. The study is the first attempt to illuminate a possible German source of the Slovak translation, as well as the status of the translator in the context of Slovak-German inter-literary relations in the 16th century. It focuses on the textual structure of the German original, style segments and chosen translation solutions. Part of the research intention is the problematics of the translation into a related target language – Slovakized Czech. The study notes a high level of translation work that demonstrates the skillfulness and competence of the translator, his ability to preserve the living language and plastic imagination of the original as well as the emotional character of the content, driven by the effort for popular character as well as sacral dignity.

Doc. PhDr. Milan Žitný, CSc.

Ústav svetovej literatúry

Slovenská akadémia vied

Konventná 13

813 64 Bratislava

zitny.milan@gmail.com

Katedra nemeckého jazyka a literatúry

Pedagogická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Priemyselná 4

918 43 Trnava

milan.zitny@truni.sk

Darumb sihe drauff Pfarher
 vnd Prediger/ vnser ampt ist nun
 ein ander ding worden/den es vn-
 ter dem Babst war. Es ist nun
 ernst vnd heylsam worden/darum
 hat es nu vil mühe vñ arbeit/fahr
 vnd anfechtüg / dazu wenig lohn
 vnd danck in der welt. Christus a-
 ber wil vnser lohn selbest sein / so
 wir trewlich arbeyten./ Das helfft
 vns der Vater aller gnaden/
 Dem sey lob vnd danck in
 ewigkeit/ durch Chris-
 tum vnsern DEX-
 XEN Amen.

Obr. 1

Protož ty sfaračij a Kazatelij bud
 pylny. Ninij gisté našs vřad ginačssi gest
 nezlj wopapestrou. Gijž gest potřebnu a
 spastyedlnau wěci / a z te přyciny vřad
 Kazatelstý ninij wice potřebuge prace/
 pece/ nebezpečenstwa y pokuffeny / a za-
 to maličku odplatu y rodecnost na swoe-
 tě ma: Krystus Pán pač sam chce byt
 našsij odplatu / Edyž toliko my budeme
 wierně pracowati. To račiz wěiniti Bih
 Otec wffelikeho milosřdenstwij / genuž
 bud chwala a dykůw čineny našs
 wěky/ Sřrže Gezu Krysta
 Pana našseho.
 A M E N.

Obr. 2